

**“KOMPETENSIYA” FENOMENINING ILMIY TALQINI VA
TALABALARDA IJTIMOIIY FAOL FUQAROLIK KOMPETENTLIKNI
RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOIIY AHAMIYATI**

Teshayev Azizbek To`ynor o`g`li

Buxoro davlat universiteti

Boshlang`ich ta`lim metodikasi kafedrasida doktoranti

a.t.teshayev@buxdu.uz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10940259>

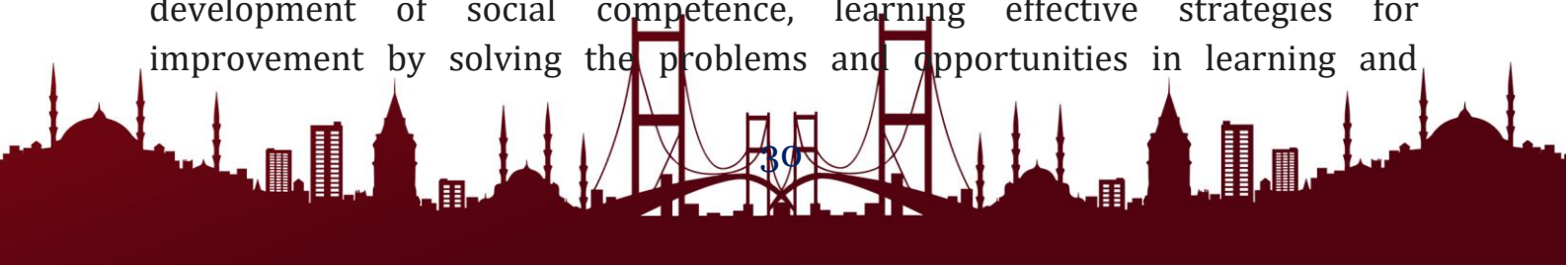
Annotatsiya. Ushbu maqolada kompetensiyaning ilmiy ta`rifi va ijtimoiy mas`uliyatli fuqarolarni tarbiyalashdagi ahamiyati, xususan, uning ijtimoiy ahamiyati va talabalarga ta`siriga e`tibor qaratilib, ijtimoiy kompetensiyani rivojlantirishda ta`limning rolini o`rganish, takomillashtirish bo`yicha samarali strategiyalarni o`rganish hamda uni targ`ib qilishdagi muammolarni, imkoniyatlarni hal qilish orqali talabalarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyani tarbiyalashning muhimligi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so`zlar. Kompetensiya, fuqarolik ko`nikmasi, kognitiv, motivatsiya, individual, konstruktiv, resurslar, tanqidiy fikrlash, axloqiy fikrlash, rag`batlantirish, adolatli jamiyat, ijtimoiy kompetensiya, hamkorlik va jamoatchilik ishtiroki, ko`nikma.

Аннотация. В данной статье основное внимание уделяется научному определению компетентности и ее значению в воспитании социально ответственных граждан, в частности, ее социальной значимости и влиянию на обучающихся, изучению роли образования в развитии социальной компетентности, обучению эффективным стратегиям совершенствования путем решения проблем. и возможности его обучения и продвижения, обсуждалась важность воспитания у студентов социально активной гражданской компетентности.

Ключевые слова. Компетенция, гражданские навыки, познавательные, мотивация, индивидуальные, конструктивные, ресурсы, критическое мышление, этическое мышление, мотивация, справедливое общество, социальная компетентность, сотрудничество и участие сообщества, навыки.

Abstract. This article focuses on the scientific definition of competence and its importance in educating socially responsible citizens, in particular, its social importance and impact on students, studying the role of education in the development of social competence, learning effective strategies for improvement by solving the problems and opportunities in learning and

promoting it, the importance of educating students in socially active civic competence was discussed.

Key words. Competence, citizenship skills, cognitive, motivation, individual, constructive, resources, critical thinking, ethical thinking, motivation, just society, social competence, cooperation and community participation, skill.

Компетенция тушунчаси назарий жиҳатдан маълум бир соҳада самарали ишлаш учун зарур бўлган ва о'зaro бир-бири билан бог'лиқ бўлган шахснинг турли лаёқатлари ва ҳусусиятларининг йиг'индиси бўлиб, натижадорликни таъминлайдиган алгоритмнинг инсон имкониятлари орқали намоён бўлиш тизимидик.

Компетенция маълум бир шахснинг мутахассис сифатидаги мақсадга йо'налтирилган ва унинг имкониятларини то'ла намоён этадиган ҳаракатлари, фаолияти, натижаларининг амалда аниқланадиган ко'ринишидир.

Kompetentsiya atamasini tushunish ijtimoiy kompetentsiya sohasini va uning jamiyatdagi shaxslarga ta'sirini o'rganishni o'z ichiga oladi. Kompetentsiya insonning ijtimoiy vaziyatlarni samarali boshqarish, muloqot qilish, hamkorlik qilish, turli ijtimoiy sharoitlarga moslashish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Bu shunchaki bilim va texnik ko'nikmalardan tashqari, ruhiy aql, empatiya, shaxslararo munosabatlarni o'z ichiga oladi. Kompetentsiya fenomenining ilmiy talqini murakkab va qiziqarli tushuncha bo'lib, turli ta'lim yo'nalishlarida e'tiborni tortadi. Bu hodisa shaxsning muayyan vazifani samarali bajarish yoki unga erishish qobiliyatini bildiradi. Muayyan vaziyatda kerakli natija kompetentsiyani ilmiy tadqiq qilishda shaxsning ma'lum bir sohadagi malakasini namoyish etish qobiliyati asosida yotgan kognitiv, hissiy va xulq-atvor jarayonlari o'rganiladi. Kompetentsiyani ilmiy tushuntirishning asosiy tarkibiy qismlaridan biri ko'nikmalarni rivojlantirish va egallashga yordam beradigan omillarni tushunishdir. Tadqiqotchilar tajriba, amaliyot va motivatsiyaning shaxsda kompetentsiyani shakllantirishdagi rolini ta'kidladilar. Takroriy amaliyot va turli vaziyatlarga duchor bo'lish orqali odamlar ma'lum bir sohada ustunlik qilish uchun zarur ko'nikma va bilimlarni rivojlantirishlari mumkin. Motivatsiya, xoh ichki, xoh tashqi bo'lsin, odamlarni berilgan topshiriqda malaka mahoratga intilishga undashda ham hal qiluvchi rol o'ynaydi.[1]

Kompetentsiyaning ilmiy izohi, shuningdek, shaxsning ma'lum bir sohada malakali ishlash qobiliyatiga asoslangan kognitiv jarayonlarni o'rganadi. Kognitiv psixologlar shaxsning kompetentsiyasini shakllantirishda xotira,

diqqat, muammoni hal qilish va qaror qabul qilishning rolini o'rgandilar. Masalan, operativ xotira hajmi insonning ma'lumotni qayta ishlash va saqlash qobiliyati bilan bog'liq bo'lib, bu murakkab vazifalarni bajarish malakasiga erishish uchun juda muhimdir.

Tadqiqotchilar kompetentsiyaning ruhiy jihatlarini ham o'rganib chiqdilar, bunda ruhiy tartibga solish, o'z-o'zini samaradorligi va chidamliligi shaxslarda kompetentsiyani rivojlantirishdagi rolini ta'kidladilar. Tuyg'ular shaxsning faoliyatiga turli yo'llar bilan ta'sir qilishi mumkin, motivatsiya, e'tibor va qaror qabul qilish jarayonlariga ta'sir qiladi. O'z his-tuyg'ularini tushunish va samarali boshqarish orqali odamlar o'zlarining malakalarini oshirishlari, o'z harakatlarida katta muvaffaqiyatlarga erishishlari mumkin.

Kompetentsiyaning ilmiy asoslarini o'rganish uning kelib chiqish evolyutsiyasi, shuningdek, ijtimoiy va fuqarolik kompetensiyasi bilan bog'liqligini yoritadi. Kompetentsiya tushunchasi psixologiya va ta'limdan kelib chiqqan bo'lib, ijtimoiy o'zaro ta'sir va xulq-atvorni kengroq tushunish uchun rivojlanadi. U individual ko'nikmalarga e'tibor qaratishdan ijtimoiy kompetentsiyaning yaxlit ko'rinishiga aylandi.[2]

Kompetentsiyaning ilmiy izohi, shuningdek, kompetentsiyadagi individual farqlarni o'rganishni o'z ichiga oladi, aql, shaxsiyat va ijtimoiy-madaniy ta'sirlar kabi omillarning shaxsning ma'lum bir sohada malakasini namoyish etish qobiliyatiga ta'sirini yoritadi. Tadqiqotchilar odamlarning qobiliyatlari, xususiyatlari va tajribalarining noyob kombinatsiyasiga qarab turli darajadagi vakolatlarga ega bo'lishlari mumkinligini aniqladilar. Bu turli sohalarda malakani o'rganish va baholashda individual farqlarni hisobga olish muhimligini ta'kidlaydi.

Qolaversa, kompetentsiyaning ilmiy izohi, shuningdek, kompetentsiyaning dinamik tabiatiga to'xtalib, o'z malaka darajasini saqlab qolish va oshirishda moslashish, moslashuvchanlik hamda uzluksiz o'rganish muhimligini ta'kidlaydi. Hozirgi tez o'zgaruvchan dunyoda odamlar o'z sohalarida malakali bo'lib qolishlari uchun yangi muammolarga moslashishlari, yangi ko'nikmalarga ega bo'lishlari va bilimlarini yangilashlari kerak. Bir umrlik ta'lim va ko'nikmalarni rivojlantirish shaxslarning o'zlari tanlagan sohalarida raqobatbardosh va malakali bo'lishlari uchun zarurdir.

Kompetentsiyaning ilmiy izohi, shuningdek, kompetentsiya namoyon bo'ladigan baholanadigan ijtimoiy-madaniy kontekstni ham ko'rib chiqadi. Kompetentsiya nafaqat individual qobiliyat sa'y-harakatlarning mahsulidir, balki jamiyatning me'yorlari, qadriyatlarini, umidlari ham ta'sir qiladi. Madaniy

omillar kompetentsiya qanday ta'riflanishi, idrok etilishi va mukofotlanishini shakllantirishi mumkin, bu vakolatni baholash va tan olishda madaniy xilma-xillik inklyuzivlikni hisobga olish muhimligini ta'kidlaydi.

Kompetentsiyaning ilmiy izohi, shuningdek, kompetentsiyani baholash bilan bog'liq axloqiy fikrlarga ham to'xtalib o'tadi. Tadqiqotchilar malakani o'lchash, tan olishda adolat, aniqlik va shaffoflikni ta'minlash muhimligini ta'kidladilar. Vakolatlikni baholashda tarafkashlik, kamsitish, adolatsiz munosabatning oldini olish uchun axloqiy me'yorlar, standartlarga rioya qilish kerak, bu esa shaxslarning haqiqiy qobiliyatlari, yutuqlari asosida baholanishi va tan olinishini ta'minlashi kerak.[3]

Kompetentsiyani tushunish uni ijtimoiy va fuqarolik kompetensiyasining kengroq tushunchalari bilan bog'lashda yordam beradi, jamiyatga faol hissa qo'sha oladigan har tomonlama barkamol shaxslarni yetishtirish muhimligini ta'kidlaydi. Ijtimoiy kompetentsiya va faol fuqarolikni rivojlantirishga bag'ishlangan nutqda kompetentsiya tushunchasi muhim o'rin tutadi. Keys tadqiqotlari va ilg'or tajribalar orqali talabalarda ijtimoiy kompetentsiyani rivojlantirish va yanada faol hamda mas'uliyatli jamiyatga hissa qo'shish zarurdir.

Talabalarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetentsiyani rivojlantirishning ahamiyati juda yuqori bo'lib, bu jamiyat rivojiga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatadigan ijtimoiy faol fuqarolarni tarbiyalashda doizarblik kasb etadi.

Ma'lumki, jamiyatdagi ijtimoiy faol fuqarolar quyidagi xarakter xususiyatlari bilan ajralib turishadi. Ularning ijtimoiy faolligi quyidagi mezonlar bilan baholanadi:

- ijtimoiy hamjihatlikni rag'batlantirish,
- ijobiy o'zgarishlarni amalga oshirish,
- jamiyatda ijtimoiy adolat va tenglikni targ'ib qilish,
- barcha yangiliklardan xabardor bo'lish,
- o'z fikri va o'z qarashlariga ega,
- yangiliklarga intiluvchan,
- bilimli va ma'naviyatli,
- o'rnak va namuna bo'la oladigan,
- sadoqatli va vatanparvar,
- muloqotchanlik va kelishuvchanlik ko'nikmasiga ega,
- milliy g'urur va milliy iftixor hissini anglagan kabilar.

Oliy ta'lim jarayonlarida talabalarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetentsiyani tarkib toptirish orqali ularga

- jamiyat a'zolari bilan mazmunli munosabatlar o'rnatish,
- faoliyat yuzasidan shaxslar bilan samarali hamkorlik qilish,
- yuzaga kelgan nizolarni konstruktiv tarzda hal qilish,
- jamiyat taraqqiyotiga o'z mehnati va harakatlari orqali ijobiy hissa qo'shish imkoniyatini beradi.

Talabalarda talabalarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetentsiyani rivojlantirish uchun maqsadli strategiyalarni belgilash va ularni tizimli amalga oshirish ularni shaxsiy va kasbiy sohalarida muvaffaqiyatlarga erishishlari uchun zarur ko'nikmalar bilan qurollantirishning kalitidir.

Talabalarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetentsiyani rivojlantirishga yo'naltirilgan dasturlar ularga ijtimoiy ko'nikmalarni amalda qo'llash, fikr-mulohazalarni olish va boshqalar bilan samarali muloqot qilish qobiliyatini oshirish imkoniyatini beradi.

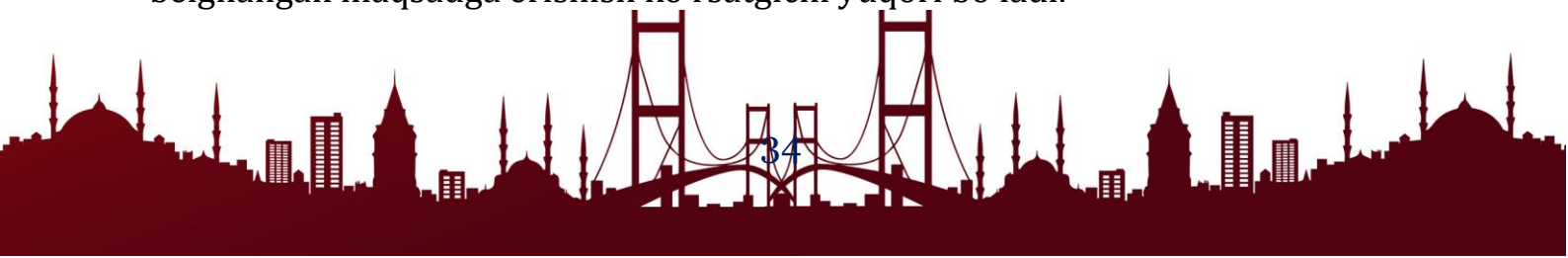
Guruh loyihalari, jamoat ishlari bo'yicha tashabbuslar, rolli o'yin mashqlari kabi tajribaviy o'quv faoliyatiga talabalarni jalb qilish ularning ijtimoiy faollik dinamikasi haqidagi tushunchalarini chuqurlashtirishi real sharoitlarda o'zaro munosabatlarga kira olish ko'nikmalarini oshirishi mumkin.[4]

Har bir shaxsni ijtimoiy mas'uliyatli fuqaro sifatida rivojlantirishda ta'lim va tarbiya hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ta'lim muassasalaridagi o'quv jarayonlariga zamonaviy yondashuvlar orqali talabalarga:

- insoniylik,
- vatanparvarlik,
- mehr-oqibat,
- hurmat va izzat,
- o'zaro tushunish,
- qo'llab-quvvatlash,

-hamdardlik kabi axloqiy xulq-atvor qadriyatlarini singdirish orqali nafaqat akademik bilimlarga ega, balki ijtimoiy ongli va fuqarolik tuyg'usiga ega bo'lgan komil shaxslarning rivojlanishiga hissa qo'shadi.

Talabalarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetentsiyani rivojlantirish uchun ta'lim dasturlari mazmunini real voqealar asosida boyitish, muammoli vaziyatlar yaratish orqali hamkorlikda unga yechim toppish yo'llarini izlab topishga yo'naltirilgan interfaol amaliy mashg'ulotlar, guruh ishlari, muloqot ko'nikmalari, nizolarni hal qilish va madaniy sezgirlikni targ'ib qiluvchi tadbirlar hamda munozaralarni birlashtirish orqali amalga oshirilsa, belgilangan maqsadga erishish ko'rsatgichi yuqori bo'ladi.

Ijtimoiy faol fuqarolik kompetentsiyani o'quv dasturining asosiy tarkibiy qismiga aylantirgan holda, o'qituvchilar talabalarga murakkab ijtimoiy munosabatlarni boshqarishga hamda jamiyatning mas'uliyatli a'zosi bo'lishga yordam berishi mumkin.

Axloqiy qarorlar qabul qilish ijtimoiy kompetentsiyaning muhim jihati hisoblanadi. Ta'lim sharoitlari talabalarga turli vaziyatlarda axloqiy tanlov qilishni o'rgatish uchun ideal platformani ta'minlaydi. Tanqidiy fikrlashni, axloqiy fikrlashni va turli nuqtai nazarlarni hurmat qilishni rag'batlantirish orqali o'qituvchilar talabalarga yanada adolatli jamiyatga hissa qo'shadigan ongli va printsiptial qarorlar qabul qilish imkoniyatini berishi mumkin.

Ta'limda ijtimoiy kompetentsiyani rag'batlantirish hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lsa-da, muammolardan holi emas. Ijtimoiy kompetentsiyani rivojlantirish yo'lidagi to'siqlarni bartaraf etish hamkorlik va jamoatchilik ishtiroki imkoniyatlaridan foydalanish talabalarning ijtimoiy ko'nikmalarini oshirishda muhim qadamdir.[5]

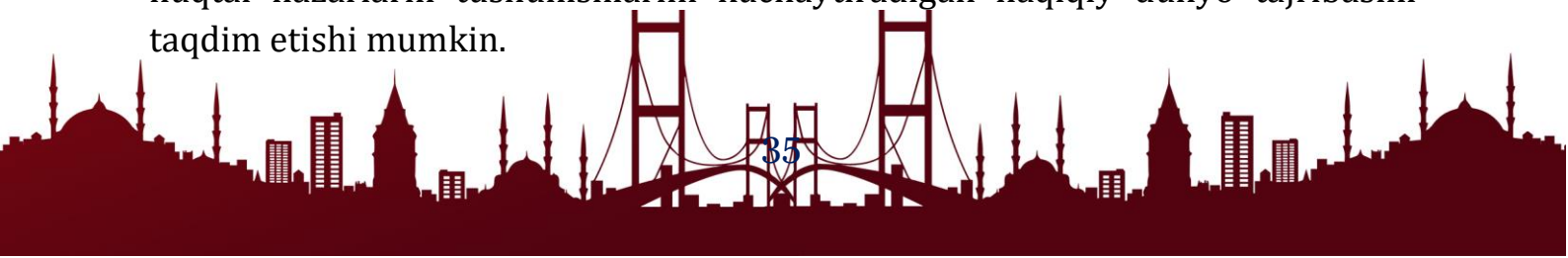
Talabalarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetentsiyani rivojlantirishdagi to'siqlar:

- oiladagi ta'lim-tarbiyaga e'tiborsizlikning mavjudligi;
- fan o'qituvchilarida tajriba va mahoratning kamligi;
- ta'lim resurslarining etishmasligi,
- vaqt cheklovlari,
- milliy-ma'naviy yetuklikka e'tiborning sustligi;
- raqobatbardosh akademik ustuvorliklarni o'z ichiga olishi mumkin.

O'qituvchilar ushbu to'siqlarni aniqlashlari va ularni bartaraf etish strategiyalarini amalga oshirishlari kerak. Jumladan,

- kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini taqdim etish,
- qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhitini yaratish,
- o'z ustida muntazam ishlash;
- yangi g'oyalar yaratish;
- ehtiyohlarni aniqlash
- jamoat tashkilotlari bilan hamkorlikni rivojlantirish.

Hamkorlik va jamoatchilik ishtiroki talabalarda ijtimoiy kompetentsiyani rivojlantirish uchun qimmatli imkoniyatlarni taqdim etadi. Mahalliy tashkilotlar, korxonalar va hamjamiyat a'zolari bilan hamkorlik qilib, ta'lim muassasalari talabalarga ularning ijtimoiy ko'nikmalarini, empatiyasini turli nuqtai nazarlarni tushunishlarini kuchaytiradigan haqiqiy dunyo tajribasini taqdim etishi mumkin.

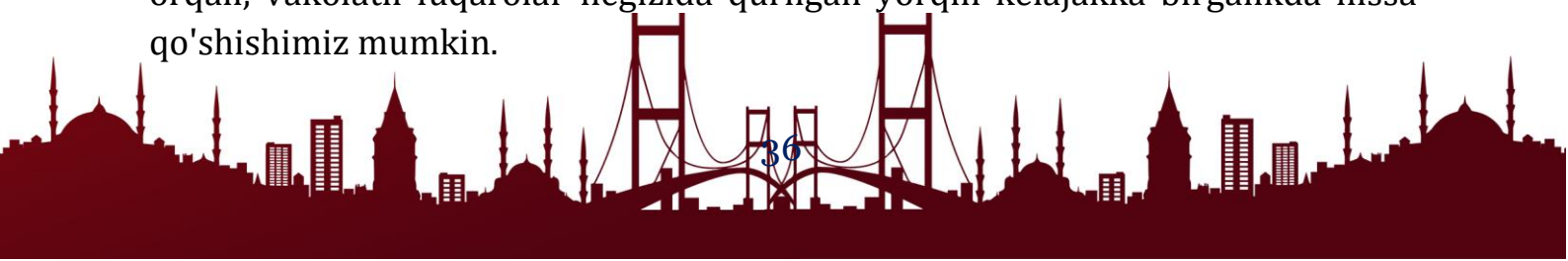

Talabalarni xizmat ko'rsatish loyihalari va jamoat tashabbuslariga jalb qilish, shuningdek, fuqarolik mas'uliyati va ijtimoiy ongini rivojlantiradi. Ijtimoiy kompetentsiyani rivojlantirishning muvaffaqiyatli modellarini va ilg'or tajribalarni o'rganish talabalarning ijtimoiy ko'nikmalarini oshirishga intilayotgan o'qituvchilar uchun qimmatli tushunchalarni beradi.

Talabalarda ijtimoiy kompetentsiyani samarali targ'ib qilgan maktablar yoki dasturlarning amaliy tadqiqotlarini o'rganish orqali o'qituvchilar muvaffaqiyatli bo'lgan asosiy strategiya va yondashuvlarni aniqlashlari mumkin. Ijtimoiy-emotsional ta'lim o'quv dasturlari, tengdoshlar uchun murabbiylik dasturlari yoki jamoat xizmati tashabbuslari orqali qanday ishlarni tushunish kelajakdagi amaliyotga ma'lumot berishi va o'qituvchilarga o'z talabalarining o'ziga xos ehtiyojlarini qondirish uchun yondashuvlarini moslashtirishga yordamlashadi. Ijtimoiy kompetentsiyani rivojlantirish bo'yicha tashabbuslarni amalga oshirishdan o'tgan tajriba va saboqlar haqida fikr yuritish o'qituvchilarga o'z amaliyotlarini takomillashtirish va natijalarni yaxshilashga yordam beradi. Hamkasblari bilan tavsiyalar va ilg'or tajribalarni baham ko'rish orqali o'qituvchilar ijtimoiy mas'uliyat, axloqiy qarorlar qabul qilish va o'quvchilar o'rtasida ijobiy ijtimoiy o'zaro munosabatlarni rivojlantiruvchi ta'lim muhitini yaratish ustida birgalikda ishlashlari mumkin.

Xulosa qilib aytganda, kompetentsiya tushunchasi ta'lim-tarbiya jarayonida o'qituvchilar uchun kuchli asos bo'lib xizmat qiladi. Siyosatchilar shaxslarning ijtimoiy kompetentsiyani oshirish, faol fuqarolikni va talabalarda ushbu kompetensiyalarni rivojlantirish, samarali strategiyalarni amalga oshirish, ta'lim sohasidagi muammolarni bartaraf etishning ijtimoiy ahamiyatini anglab, yoshlarni ijtimoiy mas'uliyatli va faolroq jamiyatga yo'llaydi.

Kompetentsiya fenomenining ilmiy izohi shaxsning ma'lum bir sohada samarali ishlash qobiliyatiga ta'sir qiluvchi murakkab jarayonlar va omillarni yoritib beradi. Kompetentsiyaning kognitiv, hissiy, ijtimoiy va madaniy jihatlarini o'rganish orqali tadqiqotchilar odamlarning turli sohalarda qanday rivojlanishi, namoyon bo'lishi va malakasini saqlab qolishlari haqida chuqurroq tushunchaga ega bo'ldilar. Bu bilimlar odamlar va tashkilotlarda malaka oshirish va muvaffaqiyatga erishishga qaratilgan samarali o'quv dasturlari, samaradorlikni baholash va tadbirlarni ishlab chiqishda ma'lumot berishi mumkin. Talabalarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetentsiyani rivojlantirishni targ'ib qilish orqali biz ilg'or tajribalarni baham ko'rishga doimiy sadoqat orqali, vakolatli fuqarolar negizida qurilgan yorqin kelajakka birgalikda hissa qo'shishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. European Commission/EACEA/Eurydice 2012, Developing Key Competences at School in Europe: Challenges and opportunities in Europe, p. 19
2. Ayupov R.H., To'xtayeva F.Sh. Raqamli iqtisod va 4.0 industriyaning korporativ boshqaruvdagi ro'li "Amaliy matematika va information texnologiyalarning dolzarb muammolari " Xalqarao anjuman tezislari to'plami Toshkent, 2019. 186-187 b
3. Borthwick, A., & Hansen, R. (2017). Digital literacy in teacher education. Are teacher edu.
4. Nishonova Z.T. va boshqalar. Rivojlanish psixologiyasi va pedagogik psixologiya. – Toshkent, 2017, 267b
5. H.A.Муслимов. Касб таълими ўқитувчилари амалий компетентлигини шакллантиришда ихтисослик фанларининг ўрни. Педагогик таълим. Тошкент, 2012. № 2. 56-66 бетлар.

